

Maxida Märak i "Sommar i P1", 30 juli 2015

Mitt namn är Maxida Märak och det här är mitt sommarprat. Vem är jag? Jo, jag är kvinna, same, mamma, dotter, syster, sambo, barnbarn, aktivist, artist och människa i samma kropp. Jag är inte kluven för att jag har växt upp i både Sápmi och Stockholm. Jag är lager på lager. Det har öppnat mina sinnen, vidgat mina vyer och gett mig perspektiv på hur olika människor lever sina liv och varför vissa lever som de gör. Storstaden och glesbygden har stora skillnader, men de har också sina likheter. Jag själv kommer från en kärleksfull familj som är bullrig och öppen. Jag har en nära relation med alla mina syskon och kusiner och jag har en björnhona till mamma. Och jag har tre syskon, varav två stycken har jag växt upp med och den tredje lärde jag känna i vuxen ålder. Min mamma var ensamstående med mig och min syster när jag var liten och ingen av oss har någon biologisk pappa som är närvarande i våra liv. Jag har aldrig lidit utav det. Min mamma fyllde på med kärlek där det hade kunnat finnas ett tomrum. Min biologiska pappa lämnade mamma när jag låg i magen och han gick tillbaks till sin förra flickvän och så fick jag en bror som bara är ett halvår yngre. Det krävs en by för att fostra ett barn och första åren i mitt liv så blev jag fostrad av min mamma, massa galna gudmödrar, min áhkká, alltså min mormor, och min morbror. När mamma väntade min syster var det bara vi två. Hon sade till mig *vi* skulle få ett barn. Inte bara hon. Min syster blev min andra hälft. Vi delar själ. Hade den ena inte funnits hade den andra inte heller gjort det.

När jag var fyra år så träffade mamma Henrik. Han var bara 23 år när han kom till oss. Tre år yngre än vad jag är idag. Innan han kom så hade jag ingen som helst relation till vad en pappa egentligen var och jag kunde inte direkt sakna något som jag aldrig hade upplevt. Men Henrik hade jag saknat om han hade försvunnit. Fast det gjorde han inte. Henrik blev vår pappa. Jag och min syster valde honom och han valde oss. Och sedan så fick vi en lillebror. Vi har gått igenom mycket i min familj. Vi har brottats med olika sjukdomar och vår bror har två gånger överlevt hemska krampattacker, som ingen egentligen vet varför han fick. Och att vi höll på att förlora honom de där två gångerna tog nästan knäcken på oss. Men vi har matat varandra med kärlek och styrka och tagit oss igenom det med. Och idag så är han frisk, stark och vacker. När min syster fyllde 18 år så adopterade pappa Henrik oss. Mamma hon hade aldrig förbjudit våra biologiska fäder att träffa oss, men de valde bort oss och det kändes onödigt att dra in dem i bilden igen och därför så väntade vi tills Mimmi hade fyllt 18 år. Och jag tror på något sätt att det var meningen att vi inte skulle ha våra biologiska fäder. Jag är glad att det blev som det blev. Annars hade jag inte haft den pappa som jag faktiskt har idag.

Jag har jobbat sedan jag var 12 år och jag minns att jag längtade tills jag skulle kunna försörja mig själv. När jag hade gått ut gymnasiet i Jokkmokk så stack jag ner till Stockholm och började jobba direkt. Men till slut så insåg jag att jag inte bara ville jobba för pengar. Hålla på med någonting som jag var totalt ointresserad utav att utvecklas inom. Jag hade typ tappat all inspiration för att göra kreativa saker. Jag hade ett alldeles för tajt schema för att ha något ordentligt socialt liv. Så till slut så flyttade jag tillbaks till Jokkmokk. Jag flyttade för kärleken och jag flyttade för att jag längtade hem. Och sedan så var det min tur att följa familjetraditionen: att gå Samernas utbildningscentrum, som är en folkhögskola för samer, där man lär sig vår traditionella slöjdonst. Efter att jag gått ut Samernas så fick jag anställning på Giron Sameteater, som skådespelerska. Det året så hade planerna för gruvbygge verkligen börjat rota sig i Jokkmokk. Men det var också det året som jag bestämde mig för vilken väg i livet som jag ville gå och vilken slags karriär jag ville börja bygga upp. Året var 2011 och

ett brittiskt gruvbolag planerade att bygga en gruva på våra renbetesmarker i Gállok. Nu bodde jag deltid i den största gruvstaden i Sverige och jag fick se vilken framtid som väntade Jokkmokk.

Den sommaren så hörde jag Steve Earls låt "The Mountain" för första gången och redan efter första versen så var jag övertygad om att jag fick höra den låten av en anledning. Texten grep tag om mig och plötsligt så gick det upp för mig vad som väntade för mig. Vad som väntade för min familj och mitt folk. Så när hösten kom och vi jobbade med den här föreställningen i gruvstaden Kiruna så var det självklart för mig att jag skulle på ett eller annat sätt ha med den här låten. Så jag skrev om den hela till samisk text och refräng och efter att vi hade spelat färdigt vår kabaré så levde låten fortfarande kvar. Den hade blivit en protestlåt som spred sig genom Sápmi. Min gudmor Kajsa som spelar kontrabas i bandet Downhill Bluegrass Band hon sade till mig att vi borde spela in någonting på riktigt med den här låten. Så vi spelade in en singel som vi släppte lagom till midsommar. Högravid med min dotter i magen stod jag på en scen i Saltoluokta uppe bland fjälltopparna och sjöng om allt det här, som togs ifrån oss i utbyte mot en gruva.

Jag var mammaledig i exakt ett år. Eller ja, ledig och ledig. Att vara hemma med ett spädbarn, det är ett heltidsarbete och det är inte alltid helt enkelt när ens sambo är renskötare. Men den tiden gav mig perspektiv. Vad vill jag? Vem är jag och vad är egentligen värdefullt här i livet? Det var när jag var mammaledig som jag bestämde mig för att prodda musik. Jag hade jojkat offentligt sedan jag var liten och jag hade jobbat med Downhills, men det var inte riktigt det som jag egentligen ville göra. Jag saknade någon slags musik som inte fanns, alltså som bara fanns i mitt huvud, och det enda sättet att skapa den musiken det var att skapa den själv. Jag saknade ett hip-hop-golv för samer och jag tyckte att jojken förtjänade mycket tyngre uppbackning än vad som fanns. Min morbror jobbar inom musikåterförsäljning, så jag ringde upp honom och jag bad honom att sätta ihop ett kit med allting jag behöver för att kunna börja producera. Så när sakerna kom så kände jag nästan att jag tagit mig vatten över huvudet. Jag överdriver *inte* när jag säger att jag hade noll koll på vad som var vad eller hur ett ljudkort fungerade, men efter många långa timmar framför tutorials online och långa läsningar i instruktionsboken så började jag få lite grepp om det hela. Den första låten som jag producerade själv, det var NikeSunnas jojk, som blev någonting utav en hit på nätet och jag fortsatte att producera. Så när jag blev bokad för att jojka på någon tillställning så bytte jag inriktning utan att egentligen säga någonting.

Efter ett års mammaledighet så var jag tillbaka på sameteatern. Den här gången var det inte helt enkelt, för jag hade börjat få en del gig, men jag var tvungen att tacka nej till i princip alla eftersom jag jobbade med en ny föreställning. Jag hade helt enkelt inte tid att både repa, turnera, ta hand om en ettåring, pendla mellan Jokkmokk och Kiruna *och* spela musik. Mitt kontrakt förlängdes på teatern och jag fick en riktigt fet roll i en sådan där riktigt tung pjäs, som skulle börja repas direkt efter årsskiftet. Så först tackade jag ja, sedan tackade jag nej och sedan tackade jag ja för sista gången och skrev kontrakt. Det var en drömroll och det är ju fan helt fantastiskt att få en fast lön för att hålla på med det bästa som finns: att spela teater. Men någonting kändes inte rätt. Jag hade ont i magen och jag hade väldigt svårt att sova på nätterna. Det gnagde i mig och hela kroppen stretade emot och själen ville bara fly undan allt. Och en sen kväll mitt i vintern, i en risig gammal herrgård som var ombyggd till hotell, så låg jag med gråten i halsen och panikångest. Jag stirrade in i väggen och jag kunde inte andas. Vi var på turné med teatern, på vår sista sväng och nu dröjde det inte så länge innan jag snart skulle börja repa den där nästa föreställningen. Den kvällen så gick jag emot allting

som heter sunt förnuft och folkvett. Jag struntade i ekonomisk trygghet och tacksamhet. Jag tog upp min telefon. Jag ringde teaterchefen och jag bröt kontraktet. Jag kastade bort min fasta lön och Dramatenscenen. Längtan efter att göra min musik, det var så mycket större än det just nu och jag ville inte tacka nej till fler gig. Den natten var jag helt förtvivlad. Asså vad fan hade jag gjort? Jag hade kastat mig ut utan livlinor, med en plan på att jag skulle bygga upp en karriär inom musiken på helt egen hand och sedan kunna leva på det, med en ettåring och en renskötande sambo. Asså vad fan tänkte jag? Musik, det kan ingen leva på.

Idag är jag glad att jag vågade. För sedan den dagen jag slutade på teatern så har jag levt på musiken. Sedan jag var liten så har mitt mål varit att bli totalt självständig. Vara min egen chef och kunna försörja mig själv. Jag gillade aldrig skolan och jag flyttade hemifrån innan jag hade fyllt 16 år. Jag tillhörde ett av alla de barnen som ständigt fick höra att jag inte riktigt uppfyllde kraven för vad en elev förväntas prestera och jag tyckte att i princip alla ämnen utom språk, samhällskunskap, bild, teater och musik var det absolut tråkigaste som fanns. Och får man hela tiden höra att man inte är särskilt bra i dem så slutar man upp med att försöka. Jag var van vid att jag tillhörde ett av de där "dåliga barnen", så jag skolkade ganska rejält från högstadiet och framåt. De ämnena som jag gillade, det är de ämnen som har absolut lägst status i skolan. De som alla barn får höra att man inte kan bli någonting inom. När jag skulle välja gymnasium kände jag mig helt jävla värdelös. Alla jobbade som galningar för att få så höga betyg som möjligt, eftersom vi fick veta att gymnasiet, det är då du väljer riktning i livet. Som att det inte finns några fler chanser efter det. Alla hade ångest och flera av mina vänner bröt ihop totalt för att de inte kom in på rätt skola. Jag, jag hade gett upp för länge sedan och jag visste att jag ville bara stå på scen. Göra något konstnärligt, men eftersom jag inte hade särskilt bra betyg i matte eller fysik så var det tydligen kört för mig. Jag sökte bara ett enda gymnasium: samhällsskapsprogrammet i Jokkmokk. Jag såg det som en chans att komma ifrån allt och äntligen bli fri. Vilken jävla besvikelse när jag insåg att det var lögn alltihop. Det var *exakt* som högstadiet, fast lite värre.

Jag är glad att jag vågade gå på magkänslan den där natten på det där sunkiga herrgårdshotellet. Idag så driver jag ett företag och jag har byggt upp min karriär utan någon utomstående hjälp. Jag producerar min egen musik, jag skriver mina egna texter och jag är självförsörjande. Jojken för mig, det är en tonsatt känsla. Det kanske är mitt sätt att uttrycka mig när jag inte vill prata och hiphopen, det är som en slags arbetarklassmusik: ärlig, rå och sexig. Det är en genre som har öppnat många dörrar till dem som har varit utestängda. Jag kommer från en berättarkultur där jojken är ett sångsätt, men också ett berättarsätt. Hiphopen, den är precis samma sak för mig. Sprunget ur ett bortglömt folks historia till att regera musikvärlden. Så alla tonåringar där ute: häng inte upp er på gymnasiet. Vi föds alla med olika förutsättningar, men vi väljer själva riktning i livet. Lärarna är inte gudar, de är lärare.

En dag, i skiftet mellan sensommaren och hösten, jag tror att det måste ha varit 2011, så var jag och min sambo på renbetesinventering i Björkholmen, Gállok. Det innebär att man kollar av hur bra betet ser ut inför vintern och så kan man lättare välja plats för var man skulle kunna ha renarna på vinterbete. Efter att ha gått i timmar hörde vi ett dånande ljud inifrån skogen. Två Jokkmokkssamer på betesinventering följer ljudet och möter två gruvgubbar och en gigantisk maskin. Planerna för gruvan på våra marker har redan satt igång och det var mitt första möte med gruvbolaget Beowulf Mining. När det uppdagades vad som skulle ske så var jag bland de första som protesterade högt.

Kommunen ställde sig bakom förslaget om gruvbygget direkt och målade plötsligt upp en bild av att Jokkmokk skulle vara döende, att det inte fanns någonting som folk kunde leva av och att den enda lösningen var att göra Jokkmokk till en gruvindustristad. Men Jokkmokk var inte döende. Jokkmokk är inte döende. Jokkmokk är en levande kulturstad där turism, samisk slöjd och renskötsel är i sitt esse. Och jag förstår att folk vill ha jobb och jag kan också förstå att folk vill tjäna stora pengar, men frågan är: på bekostnad utav vad? På bekostnad utav vem?

Det är alltid samma grupper som drabbas och jag blir spyfärdig när det står politiker som skrattar och applåderar in i tevekameran och hyllar Sveriges gruvindustri, som om det vore vårt guld. Vårt guld? Nej, det är deras guld. Därför att de som avgör om det blir en gruva eller inte, det är inte de som bor i gruvstäderna och det är inte de som måste flytta på sig och det är inte de som måste leva med gifterna och det är inte de som får sina liv i spillror. Politikerna fattar beslut ovanför våra huvuden och sedan kan de bli rika, ta semester och sticka till sitt sommarhus någonstans på landet. Någonstans där det inte finns några slamdammar eller gruvdamm som lägger sig som ett täcke över huden. För de köper inga sommarhus i ett gruvhål och de vill inte ha sina hus nära järnvägar med malmtåg eller motorvägar där långtradarna kör varannan minut. De kan gå och köpa sig en travhäst som är 10 000 gånger mer värd än våra renar och som aldrig skulle utsättas för varken rovdjur eller trafikfara. Sverige har redan förstört så mycket för oss. På var och vartannat ställe så dämades det dammar förr. Mina förfäder fick se sina hem hamna under vatten och idag är det de själva och deras barn som betalas för att städa upp resterna utav det. Folk verkar inte förstå att det finns ett slut för allt. Jorden kommer sätta stopp. Spräng en gång för mycket och de här dammarna som de dämt, de brister. Då handlar det inte längre bara om mig, eller om oss eller de mina. Norrbotten skulle bli totalt översvämmat.

Vet ni om att det finns en lag i Sverige som står över alla andra lagar? Den kallas minerallagen, vilket gör det extremt enkelt för vilket utländskt bolag som helst att komma hit, peka på marken och säga: "Vi vill gräva här" och så får de det. Och jag kan lova er att Sverige ändå i princip ger bort marken gratis. Det är knappt en procent som går till oss. Och vad är backup-planen om det inte går som planerat? Nej, just det, det finns ingen backup. Det finns ingen skyldighet att städa upp det som de lämnar efter sig. Det är vi som lämnas i smutsen och hålen. Kolla på Northland där folk investerade allt det de hade i tron på guld och gröna skogar. Northland gick i konkurs och människor förlorade allt. Familjer förlorade allt. Samebyar kämpar mot gruvbolagen trots att vi egentligen inte har några pengar att fortsätta driva den här frågan framåt. Gruvbolagen, de har hur mycket pengar som helst. Deras resurser, de tar aldrig slut. Men vi har blivit tvungna att ta pengar ur egen ficka för att betala rättegångskostnaderna. Effektivt sätt att utplåna oss ekonomiskt, innan man ens har börjat bygga gruvan. Jag har sett vuxna människor sjunka ner på knä i gråt. De barskaste av alla karlar håller om varandra, medvetna om att det där som man inte vill säga högt håller på att hända.

Mitt namn är Maxida Märak och det här är mitt sommarprat. Jag tillhör ett segt folkslag. Hade vi inte varit så jävla sega så hade vi inte funnits idag. Ständigt har vi kämpat i motvind, precis som alla andra urfolk alltid har gjort. Sverige är noga med att lära sina barn i skolan om kolonialism i andra länder, men vägrar prata om vad de själva är skyldiga till. Barn vet mer om indianer än de vet om samer. Vi, vi har noll och ingen status om det inte är så att vi visar upp den romantiska sidan utav kulturen. Och trots att man lär barnen om hur amerikanerna utförde folkmord på native americans och first nations så säljer man fortfarande maskeraddräkter där man kan välja om man vill klä ut sig till cowboy eller

till indian. Och jag fattar inte varför det är så svårt att förstå att i våra ögon så är det som att sälja maskeradkläder där man kan välja att klä ut sig till jude eller till tysk soldat. Vi har också slaktats, blivit dragna under isen, bränts på bål, blivit ifråntagna vårt språk, vår religion, tvingade till nomadskolor, tvångskristnats och blivit tvångssteriliserade och skallmätta. Vi har fått våra marker stulna och vi har tvångsförflyttats. Allt detta lever vi med idag. Min äldre generation upplevde det och vi, vi får fortsätta kampen för att finnas. Det här vet politikerna redan om, men de blundar för det. Så vi måste utgå ifrån att de vill inte hjälpa oss. Vi måste ta lagen i egna händer. Och hellre faller jag med vetskapen om att jag kämpade in i det sista än att falla för att jag gav upp utan strid.

Jag läste för länge sedan många inlägg där mina hatare refererade till mig som Sápmis terrorist. Jag har tänkt mycket på det där uttrycket och på vissa plan så förstår jag hur man kan bli terrorist. Nu menar inte jag att jag vill bli det, men den där hjälplösheten när man inser att de som sitter på makten hellre vill spärra in oss än att hjälpa oss, den hjälplösheten utvecklas i sin tur till sorg, som omvandlas till extrem ilska, som gör att man till slut vill gå ut i krig. Kriga för mitt barn och för mitt folk, ja, jag förstår det. Jag vet att Sverige inte har några planer på att stötta oss. För hade de haft det, så hade de skrivit under FN-konventionen ILO 169 för länge sedan. Den innebär att vi ska få rätt till våra marker och vatten och att renskötseln måste respekteras såsom all annan boskapsskötsel. Men trots fler omröstningar så röstas den alltid ner, eftersom den hade tvingat Sverige att ge oss en rättvis behandling, vilket i sin tur hade resulterat i en annan rovdjurspolitik och gjort det svårare att kunna exploatera till exempel gruvor på renbetesmarker.

Jag fick nog. Att demonstrera är bra. Det är att fredligt visa sitt missnöje över en rådande situation, men det är sällan effektivt. I alla fall inte hos oss. "Åh, där kommer samerna igen. De där som bara klagar." Jag vet vad folk säger, tycker, jag vet vad folk tänker. Tro mig, jag har fått ta och höra det mesta. Revolution, det är vad vi behöver och vi behöver folk som går i spetsen. Men det är inte så enkelt. Om du kommer från ett litet samhälle där alla känner alla och väldigt många är beroende av varandra så blir man extremt utsatt om du sticker ut hakan och ryter ifrån. "Lilla landet lagom", det är ingen underdrift. Man undviker att anmäla misshandel och våldtäkt eftersom alla som känner dig, känner också förövaren, vilket leder till folk måste välja sida. Och människor är så extremt jävla rädda för att inte bli omtyckt av precis alla att man hellre är neutral, för att rädda sitt eget skinn, än att ställa sig bakom någon som är utsatt. Därför att gör du dig till ovän med fel person kanske du tappar jobbet. Sedan kanske ditt barn blir utfrys i skolan. Och din stackars mamma måste skämmas. Men man måste ställa sig upp. Man har en skyldighet att skydda den som blir utsatt, även om man själv riskerar samma sak. Och jag har sett alldeles för många som ingen ställde upp för, som bara krymper i tystnad. Och jag har själv blivit, och blir, utsatt för precis det jag skriver om. Och jag ska vara ärlig: även om folk har klappat mig på axeln och sagt att de står på min sida så har jag, under mina värsta påhopp, inte haft många som över huvud taget låtsats om att de har skett. Det är enklare att blunda och komma till mig sedan, när det är över. Jag lovar att jag ska aldrig fega och sätta mitt eget skinn före andras. Jag lovar att stå kvar, fastän de spottar. Jag vill vara den där personen som folk vet aldrig viker sig, så jag ska aldrig vika mig.

Vintermarknaden är en samisk marknad som sker i början utav februari varje år och den har pågått i över 400 år. Idag är den gigantisk och drar till sig turister från hela världen. Och det var inför den här marknaden som vi startade rebellgruppen cahppes raidu – den svarta raiden. Demonstrationerna mot gruvbygget bet inte. Asså det är ju enkelt för människor att titta åt ett annat håll när vi går förbi.

En gubbe kom dundrade mot mig, välte min barnvagn när min dotter satt däri. Stämningen var tryckt. Vi hade tämjt renar att gå med ackjor bakom sig, fixat ett PA och sytt koltar av svarta sopsäckar. Målat våra ansikten vita och svarta. Vi tågade långsamt genom hela marknadsområdet. Renarna drog ackjor fyllda med kol och skelett. Vi tittade ingen i ögonen. Vi stannade inte för något. Turisterna ryggade tillbaka och folk svor och spottade. Äldre samer slöt upp bakom oss och följde med i tåget och en folksamling stod och väntade i parken, där vi i smyg riggat upp ett PA. Jag och min syster gled upp på scenen och höll ett performance bestående av spoken word och klagobjok och sedan försvann vi lika fort som vi dykt upp. Det var första kuppen med cahppes raidu. Några drog sig ur gruppen. Det blev så mycket uppståndelse och vi anklagades för att ha förstört marknaden med vårt svarta dödståg. Bingo. Det var fan precis det som var meningen.

Under det här året så gjorde vi en rad kupper. Bland annat sökte upp avbrutit Clive Sinclair-Poulton, förra VD:n för Beowulf Mining. Avbrutit hans möte i Jokkmokk genom att rigga upp ett festival-PA utanför kommunhuset där jag och Mimmi körde konsert oavbrutet i över två och en halv timme på högsta volym. Sedan jagade vi ifatt honom en till gång då, under nästa hemliga möte. Vi har omringat hus, hindrat bilar från att köra iväg, blivit eskorterade av poliser och blivit anmälda. Vi skrev ett samiskt manifest och jag skar av min systers hår samtidigt som hon läste upp det för kulturminister Alice Bah Kuhnke. Idag så har cahppes raidu spridit sig över Sápmi och andra samer har anslutit och använder samma metoder som oss. Det är ett stort steg i rätt riktning och jag är stolt över oss som vägrar vara tysta. Jag är stolt över oss som är beredda att sätta hårt emot hårt.

Jag gick ut i skogen och grät idag. Det är inte första gången. Jag är en sådan där person som gärna inte gråter. Eller, jag var en sådan person. På senare år antar jag att jag har blivit blödigare, eller har jag blivit känsligare? Det kan också vara så att jag har fått mer saker att gråta över och att kroppen inte orkar inne alla tårar längre. Så jag går ut i skogen och gråter. För flera år sedan så fick jag ett brev. Kvinnan som skrev brevet berättade att hon stöttade mig i kampen mot gruvindustrin. Att hon stod på min sida och höll mig om ryggen. Hon skrev att hon blev inspirerad och att hon kände en kontakt som hon inte kunde förklara. Hon jobbade med silver och hade en samling smycken som hon hade gjort åt mig, så att jag kunde få kraft av dem och fortsätta orka skrika. Och hennes brev var början på en mycket speciell och varm vänskap. I brevet som hon skickade mig så fanns bland annat ett silverhalsband och det kom att bli en av de där sakerna som jag har här i världen som betyder absolut allra mest för mig. Det har följt med mig på åtskilliga spelningar, demonstrationer, politiska kupper och högtider. En sommardag förra året, när jag kom nergående från en fjälltopp mot stugan i Arasluokta, kom det en stor korp flygande framför mig. Kroppen såg gammal ut, men ögonen isblå. De kraftiga vingarna slog mot luften när den seglade ner. Den flög lågt, nära marken, och jag såg allt som att det var i slow motion. Jag hamnade i ett stillestånd som jag inte ville vara i och jag kände på mig att den där korpen, den kom av en anledning. Timmen senare fick jag vet att hon hade valt att ta sitt liv. Hon fanns inte längre ibland oss. Och några månader senare försvann halsbandet. Är det en sak som inte går att värdesätta i pengar, eller går att köpa nytt, så var det just det halsbandet.

En regnig julidag så var jag och min dotter ute på min vanliga skogstur och jag passade på att prata med min syster i telefonen. Jag brukar vara ute i flera timmar, men den här gången så skulle jag passa en buss som skulle ta mig och NikeSunna till tåget till Stockholm. Jag hade en spelning i Göteborg dagen därpå. På väg tillbaka till samhället så uppenbarade sig en gigantisk korp högst uppe i en talltopp. Jag stannade till. Jag tittade på korpen, som bredde ut och skakade sina stora svarta

vingar och skrek. Jag minns att jag bad Mimmi hänga kvar i telefonen, samtidigt som jag lirkade upp min filmkamera och jag skulle just börja filma den när den seglade ner bakom träden och försvann. Det var nog en sådan där korp som man helt enkelt inte skulle filma. Men jag hann inte många meter förrän en till korp flög över mitt huvud och sedan en till och en till och en till, tills en hel flock korpar flög nästan obehagligt nära mig, i cirklar, och de skrek så högt att håren reste sig på mina armar. I mina ögon så gick allting plötsligt väldigt sakta och jag tyckte att de flög runt ovan mig som i slow motion. Efter ett tag så försvinner de bara. Att det där var ett tecken på någonting, det var det ingen tvekan om. Frågan var bara: på vad?

Jag börjar skynda mig hem och jag har inte lång tid på mig innan taxin kommer. Plötsligt ser jag då att ena däcket på vagnen håller på att totalt spricka. Det är en tung terrängvagn med feta hjul som man måste fylla med luft och nu satt det en bubbla, stor som en knuten barnnäve, på ena sidan däcket. Jag tittade på klockan. Två timmar kvar innan taxijäveln går. Fan. Jag springer med den pysande vagnen in på Sport-Anders och köper ett nytt däck. Sedan springer jag på macken. En och en halv timme tills taxin går. En man som jobbar där verkar uppmärksammat min förtvivlan och lägger allt annat åt sidan, tar däcket i handen, går in i verkstaden och fixar hela grejen. Äntligen kan jag kuta hemåt för att fixa det där sista innan avgång. Så jag kommer hem, jag lagar mat snabbare än vinden, packar ihop det sista, stänger alla väskor, kollar att ungen har alla kläder och skor på sig, öppnar dörren för att ställa ut väskorna då en sparv går igenom glasverandan, går rätt in i huset och tar sats. Så nu har jag alltså, trots hjulkrisen, ändå hunnit på minuten med att bli klar med allt innan taxin kommer, men nu måste jag alltså kuta runt med en sopborste i huset för att få ut den stackars varelsen. Jag har ingen lust att komma tillbaka om två veckor och hitta en stackars ruten fågelkropp i badkaret. Jag hör hur det prasslar till under min säng. NikeSanna är på helpänn och nästan skriker att: "Den är under sägen ännå!". Jag kastar mig på marken. Jag river ut låda på låda för att komma åt den. Alla lådorna är fulla med gamla samiska böcker, tidningsurklipp, anteckningsblock och... silverhalsbandet. Jag bara stirrar ner i lådan. Tar upp halsbandet och tittar på det. Jag kan inte ha lagt det här. Det kändes som om det var år sedan jag hade sett det senast. Plötsligt rasslar det till. Fågeln flyger upp och ut genom sovrumsfönstret. Jag hör en bil. Taxin är här. Jag tar på mig halsbandet och går ut. Vi hinner till tåget och jag somnar ganska tidigt i sovvagnen bredvid min dotter. Den natten drömmer jag om henne. Hon kändes så närvarande.

Dagen efter vi kommit fram till Stockholm så sitter jag på tåget mot Göteborg. Jag sitter och skriver ett mejl i min telefon där det blippar till på skärmen. Det är en app som talar som för mig exakt vad som händer på mina sociala medier för 7, 6, 5, 4, 3, 2 och 1 år sedan och det enda som visas är ett kort från min Instagram. Det kortet är taget på Riddu Riđđu. Det kortet är taget den allra sista gången som jag träffade henne. Jag fick en stöt i magen och greppade halsbandet runt halsen. Jag ville jojka henne, där på tåget. Minnas, gråta, bli förbannad. Men jag satt tyst. Jag satt bara där och tittade på kortet och höll krampaktigt i halsbandet runt halsen. Där och då så kom det tusen minnen in på mig. Inte bara från henne, men från alla som jag haft nära, men som valt att ta sina liv. Jag satte på ett album som jag inte lyssnat på på väldigt länge. Åra. Jag lutade mig tillbaka, stängde mina ögon och mindes dem som hade lämnat den här världen. Efter ett tag sökte jag upp videon till en av de här låtarna, därför att jag minns precis första gången som jag såg den videon. Det var samma dag som jag fått veta att en annan vän tagit sitt liv. Efter ett tag så kände jag mig nästan tung i sinnet och det gjorde ondare än jag ville att minnas så jag tänkte att jag skulle leta fram något glatt program på nätet för att rensa bort lite av det onda och få in lite lättare luft i lungorna. Men det första program som kom upp var *Från Sápmi till Botswana*, en dokumentär där de följde sångaren i Ára i över ett år.

Jag satte på programmet och det dröjde inte länge förrän han själv i tevekameran berättade om att han förlorade sin bror för inte så länge sedan. Och så tyvärr förlorade han inte ens ett år senare sin andra bror också. Väl framme i Göteborg så sprang jag i en och en halv timme. Jag hade inte mycket tid innan soundcheck, men jag var en emotionellt laddad bomb och jag ville bara leverera positiv energi. Efter soundcheck så står jag och pratar med arrangören, som frågar om mitt halsband och jag berättar kortfattat historien. Arrangören berättar att hon har bokat Ára den 17 september, på min födelsedag.

Efter några dagar så spelar Mimmi och jag i Gävle. Det är en utomhusscen på torget och vi står backstage och pratar om just det här då en gigantisk svart fågel kommer och sätter sig på staketet, bara en meter ifrån mitt huvud. Jag står blickstill och tittar den i ögonen. Och jag ser allting som i slow motion igen. Den sitter tyst och still och tittar på mig, tills den plötsligt försvinner lika snabbt som den kom. Vi står tysta. Sedan går vi upp på scenen. Morgonen efter så ska jag vara gäst i ett radioprogram och innan programmet sänds så sitter vi alla och pratar. Det visar sig att en utav kvinnorna från radion är hon som gjorde dokumentären om Ára, som jag såg på tåget till Göteborg. Väl hemma igen så sitter jag och skriver med en polare och kollega från Kanada. Vårt allra första möte skedde samma dag som jag träffade min vän för sista gången. Nu hade hans extramamma dött och jag inser att det är exakt ett år sedan hon tog sitt liv.

Mitt namn är Maxida Märak. Jag är 26 år gammal och jag har alldeles för många vänner som inte har velat leva det här livet. En gång så lyckades jag i sista sekunden rädda livet på en av mina närmsta stjärnor. En sådan där människa som jag älskar som en syster, bråkar med som en syster och alltid kommer att hålla om ryggen som en syster. Det var på ren magkänsla som jag fann henne och för att jag lyssnade på magkänslan där är jag evigt tacksam. Men det var också en chock för mig att med egna ögon se hur fruktansvärt dålig psykvården är. Du ska i princip vara död för att någon ska öppna ögonen och se vad som händer. Du ska i princip vara död för att få hjälp. Hon fick dela rum tillsammans med en psyksjuk äldre man den tiden hon behövde vara kvar på sjukhuset. En kvinna som alltså vaknat upp ur en mardröm blir direkt slängd in i en annan. Mår du psykiskt dåligt då kostar du pengar och regeringen har ingen lust att betala för dig. Vi lägger hellre pengar på att bygga en ny hoppbacke, en ny golfbana för flera miljoner än på trasiga människor. Det är oacceptabelt och jag blir spåfärdig på den dåliga läkarvård som vi har här uppe därför att jag vet att jag hade kunnat haft flera av mina vänner kvar om de hade prioriterats såsom de borde gjort.

Jag tänker mycket på självmord. Om man bor i Sápmi så är det ämnet ofrånkomligt. Och jag tror att i princip alla i Sápmi känner någon som har tagit sitt liv. Och jag hatar att säga det, men varje år tänker jag: vem är näst? Vi i Sápmi har en extremt hög självmordsstatistik och bland renskötare blir den alltmer vanlig och enligt mig är inte det särskilt konstigt. Renskötseln är en livsstil mer än det är ett yrke. Det är ett sätt att leva och andas. Du och renen är som en hel person och utan den är du halv. Ett kretslopp, en slags cirkel där du följer med renen under hela året. Hjälper den under nöd och pushar den i rätt riktning. Ibland är vädret kasst och betet är dåligt, vilket leder till svält. Då kämpar man på med att på sin utvalda lilla yta hitta ett nytt betesområde, som inte är upptaget än. Vissa år är det så dåligt att det inte finns några bra beten. Då är ibland enda lösningen att utfodra, för att hålla renarna vid liv. Utfodring är dyrt, så det är svårt att ha det som långsiktig lösning. Men renen är ens hjärta och de delar din själ. Det är inte en boskapsskötsel som går ut på att tjäna pengar. Det är ett samspel och en kontakt som man inte kan förklara, utan kanske faktiskt måste uppleva för att

förstå. Så en av de största uppgifterna för en renskötare, det är att skydda sina djur och det är nu som vi kommer in på den känsliga biten. Den där biten som förstör hela den romantiska bild som folk har av nomadfolket. Vi kommer in på den där biten som gör att djurvänner blir samehatare och renskötare blir bespottade.

I alla tider så har samerna levt med rovdjuren, sida vid sida. De har alltid tagit renar; det är naturens gång. Men när människan börjar lägga sig i och fucka med systemet så blir det obalans. Balansen bestod i att man *fick* skydda sina boskap och det får du inte göra idag. Idag planterar Sverige in rovdjur som om det vore färskpotatis: ju fler desto bättre. Och renen får vara ett vandrande smörgåsbord, för vi har ju så många. När jag börjar prata om det här är det alltid någon som kommenterar mig med: "Om ni inte vill att de ska döda era renar, sätt era jävla renar i en hage då. Skyll er själva när de springer fritt!". Ja, lilla landet dubbelmoral. Här talar vi högt och brett om hur viktigt det är att tänka fair trade. Lägg några kronor extra på den ekologiska varan istället; det är den värd! Och nåde dig om du väljer att köpa fisk eller kött som inte kommer från Sverige eller inte köper ekologiska ägg. Men den enda fria boskapsskötsel som vi har, den vill Sverige utrota. Renen är inte vatten värd. Eller är det samerna som inte är det?

Vet ni varför fetan på renen är så mycket godare än på andra boskapsdjur? Det är för att renen lever fritt. Den äter olika sorters bete året runt och har olika fysisk form beroende på årstid. Under hösten har den blivit fet av allt det som de har ätit under sommaren, men när bistrare tider kommer under vintern så tappar den fett och blir tunnare. Vandrar mot fjällen där den sedan kan äta upp sig under sommaren igen och bygga på nytt fett. Renens feta är alltså alltid färskt eftersom den är ständigt i rörelse. Men okej, det finns alltså en stor mängd människor som inte tycker att vi borde få ha en fri boskapsskötsel där djuren alltså får må bra. Och om vi nu prompt måste ha det är rovdjuren som ett perfekt straff till den tjurige, klagande lappen.

Men tänk dig att du har vigt hela ditt liv till någonting. Till de här djuren. Och att du lägger ner hela din själ på att få dem att må bra. Den där lyckan när du ser kalvarna under sommaren, de som har överlevt, springa grymtande springa bredvid sina mammor. Att du klarade ännu ett år. All den tillgivenheten. Förstå då också den smärta och hjälplöshet som uppstår när allting, år efter år, motarbetas och allt det som du bygger upp än en gång raseras. Att alltid jobba i motvind. Tänk dig en vårdag. Du sitter på skotern, är på väg upp mot de där fjällområdena där dina vajor har kalvat. Den där lilla blanka kroppen, med sina långa, vingliga ben, som från dag ett kämpar för att få följa med resten av flocken. Håller sig nära sin mamma och grymtar om hon går för långt. En vacker syn av liv. Men det är inte riktigt så det ser ut alla gånger. Ofta så möts du av ett slaktfält. Rovdjuren har härjat bland renarna och ibland så har de tagit varenda kalv som har fötts i området. Vajorna springer runt slamsorna utav sin kalv. Grymtandes, gråter över det lilla skinn som finns kvar. Det kan ta dygn innan hon lämnar sitt döda barns sida.

Kalven är ett lätt byte. Den har ingen chans när rovdjuren kommer nära. De flesta hinner aldrig se sin första sommar. Och eftersom renskötseln också är ens inkomst så förlorar man även en stor del utav den varje gång man förlorar en ren. Vi har björn, järv, lodjur, örn och varg. Järven påstår folk är ett harmlöst djur, men den är en mördarmaskin som varg och dräper stora mängder ren. Och vargen vet

vi redan är tusen gånger mer värd än en människa. Man kan tydligen lägga miljoner på att flytta en varg fyrtioelva gånger från en samebys område ner till Skåne, istället för att skjuta bort den, men inte en krona för att hjälpa samebyarna, som nästan kollapsar. I Sverige blev det hetsjakt på renskötarna när en björn som förekommit i en dokumentär försvann. Genast var det samerna som var de skyldiga, eftersom de faktiskt hade haft stora problem med just den här björnen. Det var en riktig rendräpare, men det var ingen som brydde sig om. Alla dessa djurvänner som spottar på renskötaren har tydligen det hatet mot samer så stort att man hellre spottar på oss än värnar om renen. Hur fan kan man kalla sig djurvän när man aldrig tar renens parti? Hur kan man kalla sig djurvän när man inte förstår kärleken en renskötare har till sina djur? En kärlek som är så stor och mäktig att man kommer aldrig sluta kämpa, fast man vet om att man alltid kommer att bli motarbetad och alltid få jobba i motvind och alltid sova med ett öga öppet.

Jag vill berätta om en vän till mig. Han är renskötare, har äldre föräldrar, en syster, en sambo, ett litet barn. Han sitter i fängelse. Han blev dömd i högsta domstol till flera år för att ha mördat ett rovdjur. Han, av alla jävla kriminella som aldrig får sina välförtjänta straff, så väljer man att sätta honom i fängelse. De skickade helikoptern att hämta honom. Det finns inte många polishelikoptrar i Sverige, men det finns alltid några beredda att cirkla ovanför renskötarna. Alldeles nyss så fanns det inga pengar till att ta hand om självmordsbenägna människor och det fanns inga resurser eller pengar till att göra grundläggande rättegångar för våldtäktsmän eller kvinnomisshandlare. Men här har vi en renskötare som misstänks för att ha försökt skydda sina boskap mot rovdjur, som dräper renar som en barnlek och då fanns det helt plötsligt en jävla massa pengar och resurser för att få honom in i fängelse.

Allvarligt. Är han en större samhällsfara än han som slog henne sönder och samman? Slet loss hår från hennes huvud. Han blev anmäld. Hon dokumenterade skadorna, men polisen vägrade plocka in honom. Han går fri och han kommer göra samma sak mot nästa flickvän. Men nej, min vän som sitter i fängelse förtjänar tydligen ett hårdare straff och klassas som en större samhällsfara. Han är renskötare. Låt det här bli en varning för resten. Se det här som ett skräckexempel på vad som händer om ni inte lyder, så sade de till honom. Så nu sitter han där, skrämmd till tystnad i fängelset, med en renjord som han egentligen måste ta hand om och med sambon och barnet på utsidan som han egentligen borde få se växa och utvecklas sina första år. Så skevt att jag vet att det här är inget annat än rasism. Han är inte vatten värd i någons ögon. Endast en parasit som med sina renar tar upp marken som Sverige hade kunnat tjäna mer pengar på om inte lapparna fanns där.

Man tvingas ta lagen i egna händer och blir sedan satt i fängelse medan allting kollapsar på utsidan. Ett noga uttänkt system. Sedan när du är utsläppt så är du antagligen för rädd för att våga bygga upp dig igen och antagligen för trött och trasig för att orka. Det här handlar inte om rovdjurshat. Det handlar om att vi älskar våra djur. Vi tillhör inte den grupp som ser glädje i att skjuta rovdjur. Vi tillhör den grupp som inte vill, men som måste och som tvingas in i ett hörn. Någonstans så måste man göra valet: renarna eller rovdjuret? Och så klart väljer vi renarna. Om vi inte skyddar dem, vem gör då det? Skulle vi välja att sluta försvara renen så hade det inte funnits några samebyar kvar idag. Våra förfäder kämpade för sin framtid och rätten till sin kultur och vår skyldighet är att fortsätta den kampen. Jag ser hur mina gamla gråter. Hur polisen släpar bort dem från sina marker. Hur barn skräms till att inte våga gå i sina äldre generationers fotspår. Men jag ser också en generation, min generation, som har fostrats till att bli kämpar. Min generation vägrar vara tysta. Vi är stolta. Vi är

arga. Vi håller varandra om ryggen. Våra förfäder hade inte något ord för "krig" på samiska. Min generation har det.